

УДК 331.4

Пушкар З., Буднік В.

УМОВИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

«Кожен має право на належні та безпечні умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом»

ст. 43 Конституції України

Визначено поняття «належні та безпечні умови праці» відповідно до законодавства України про працю. Розглянуто основні критерії, що становлять дане поняття, та їх особливості, запропоновано заходи щодо забезпечення належних і безпечних умов праці.

Ключові слова: *належні та безпечні умови праці, виробниче середовище, підприємство, роботодавець, працівник, законодавство України.*

Інтеграція України в європейське співтовариство, здійснення ринкових реформ – усе це обумовило не тільки вдосконалення чинних правових норм, а й створення нових, що відповідають світовим стандартам та вимогам, умов праці. Ці стандарти, як і вся міжнародна правнича система, побудовані насамперед на принципах охорони і захисту прав людини та громадянина. У ст. 3 Конституції України [1] проголошено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним її обов'язком.

Перебуваючи на роботі, людина витрачає комплекс життєвих сил і енергії не лише на досягнення певних результатів праці, а й на реакцію організму, пов'язану з умовами праці. На кожному робочому місці умови праці формуються під впливом різних факторів, зокрема: виробничих, санітарно-гігієнічних, естетичних, психологічних, соціальних та ін. Завданням роботодавця, незалежно від форми власності, має бути створення належних і безпечних умов праці для персоналу.

Актуальність статті полягає у якісно новому підході до розуміння належних та безпечних умов праці, а також розкритті змісту згаданих понять відповідно до сучасних умов ринкової економіки.

Аналіз наукових публікацій засвідчив, що багато дослідників зосереджували увагу насамперед на питаннях умов праці, зокрема: Є. Агеєв, Н. Болотіна, В. Венедіктов, Г. Гогіташвілі, М. Іншин, Л. Керб, В. Лапін, К. Мельник, В. Ротань та ін. Серед численних прав людини, зазначених у міжнародних договорах та угодах, у Конституції України, закріплені та відображені основні трудові права, серед яких і право кожного на належні, безпечні й здорові умови праці, закріплене у ч. 4 ст. 43 Основного Закону [1].

Метою статті є розкрити зміст поняття «належні та безпечні умови праці» й визначити основні критерії, що формують означені умови праці згідно з законодавством України.

Сьогодні, в умовах ринкових відносин, українська держава, що проголосила життя й здоров'я людини найвищою соціальною цінністю, має виступати гарантом реалізації цього права, забезпечивши адекватну сучасним умовам нормативно-правову базу регулювання охорони праці. І хоча питання умов праці стосуються, головним чином, працівників та роботодавців, це стосується також державної влади й суспільства в цілому, оскільки життя, здоров'я й безпека праці є цінностями, передбаченими Конституцією.

Охороні праці як важливому чинникові, надають найважливішого значення насамперед працівники. Людина, котра працює, проводить на виробництві значну частину свого життя, тому для її нормальної життєдіяльності в умовах виробництва треба створити санітарні та гігієнічні умови, які б дали їй змогу працювати плідно, не перевтомлюючись та зберігаючи здоров'я. Саме від безпечних та здорових умов праці, запропонованих працівникові, залежать здоров'я, заробітна плата, добробут, ефективність виробництва тієї чи іншої продукції, зміцнення трудової дисципліни, самореалізація, просування по службі й становище на ринку пропозицій праці. Для цього треба, щоб енергетичні витрати при праці компенсувалися відпочинком та умовами навколишнього середовища.

Розглядаючи поняття належних та безпечних умов праці, доцільно насамперед з'ясувати, що саме слід розуміти під умовами праці. Умови праці – це вся сукупність факторів виробничого середовища і процесу виконання службових обов'язків на підприємстві, в установі чи організації всіх форм власності та незалежно від роду діяльності, що впливають на здоров'я і працездатність людини під час її професійної діяльності. Своєю чергою працездатність – це здатність людини до праці, яка визначається рівнем її фізичних і психофізичних можливостей, а також станом здоров'я та професійною підготовкою.

Відповідно, належні й безпечні умови праці – це весь комплекс умов праці, кількості та якості обладнання, порядку і способів його використання, стан робочого приміщення й навколишнього середовища. До цього

переліку слід віднести: справний стан машин, механізмів, верстатів, пристроїв, устаткування та інших засобів виробництва; безпечні матеріали та інструменти, необхідні для виконання роботи; справна система постачання виробництва електроенергією, разом із іншими джерелами енергоживлення; своєчасне забезпечення технічною документацією; опалення, вентиляція, система усунення шкідливих наслідків шуму, випромінювань, вібрації та інших факторів, що негативно впливають на здоров'я робітників; стан засобів колективного та індивідуального захисту, санітарно-побутові умови.

На думку Л. Керб, безпечними та здоровими умовами праці називаються такі умови на підприємстві, в установі та організації, за яких вплив на працівника небезпечних і шкідливих чинників не перевищує гранично допустимих значень. Залежно від кількості небезпечних та шкідливих чинників і факторів, умови праці можна поділити на чотири основних класи [10]:

- ✓ оптимальні умови праці – за яких зберігається стан здоров'я працівників і їх працездатність підтримується на досить високому рівні;
- ✓ допустимі умови праці – такі, за яких параметри факторів виробничого середовища не перевищують установлених гігієнічних нормативів;
- ✓ шкідливі умови праці, що характерні наявністю фактів середовища та процесу праці, рівні яких перевищують гігієнічні нормативи і можуть негативно впливати на організм працівника;
- ✓ небезпечні умови праці, що характерні таким рівнем небезпечності факторів, коли їх вплив протягом робочої зміни створює великий ризик виникнення важких форм гострих професійних захворювань, отруєнь, ушкоджень, загрози для життя та здоров'я працівника.

Безпечні та здорові умови праці створюються шляхом забезпечення працівника: зручним робочим місцем; чистим повітрям, необхідним для нормальної життєдіяльності; захистом від дії шкідливих речовин та випромінювань, що можуть потрапити в робочу зону; нормованою освітленістю; захистом від шуму та вібрацій; засобами безпеки при роботі з травнебезпечним обладнанням; робочим одягом і засобами індивідуального захисту; побутовими приміщеннями та спеціальними службами, що призначені створювати безпечні й нормальні санітарні умови праці; медичним обслуговуванням і санітарно-профілактичними заходами, що призначені для збереження здоров'я.

Із погляду нормативного закріплення поняття про належні та безпечні умови праці як у міжнародному, так і в національному законодавстві слід зауважити, що основними міжнародно-правовими актами у сфері рег-

ламентатії вимог безпеки та здоров'я на робочому місці є: Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права [2], Європейська соціальна хартія (переглянута 3. 05. 1996 р.) [3], Конвенція МОП «Про безпеку і гігієну праці та виробниче середовище» № 155 (1981 р.) [4], Рекомендація МОП «Щодо безпеки і гігієни праці та виробничого середовища» № 164 (1981 р.) [5].

Ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [2] встановлює обов'язок держав щодо визнання права кожного на справедливі й сприятливі умови праці, в т. ч. умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни.

Європейська соціальна хартія [3] закріпила право на безпечні та здорові умови праці у ст. 3, де зазначено, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці держави зобов'язуються, консультуючись із організаціями роботодавців і працівників:

- ✓ розробити, здійснювати і періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни та виробничого середовища. Головною метою цієї політики є поліпшення охорони праці й виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам і травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або трапляються в процесі її здійснення, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу;
- ✓ прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці;
- ✓ забезпечити виконання таких правил шляхом нагляду за дотриманням їхніх вимог;
- ✓ сприяти поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких – здійснення профілактичних і консультативних функцій.

Конвенцією МОП «Про безпеку і гігієну праці та виробниче середовище» № 155 [4] визначено мету національної політики кожного члена МОП в галузі безпеки праці, гігієни праці й виробничого середовища. Ця мета полягає в запобіганні нещасним випадкам і ушкодженню здоров'я, що виникають унаслідок роботи, в ході її або пов'язані з нею, зводячи до мінімуму, наскільки це обґрунтовано й практично здійсненне, причини небезпек, властивих виробничому середовищу.

Якщо говорити про національне законодавство, то слід зауважити, що поняття належних та безпечних умов праці закріплене в багатьох нормативно-правових актах у сфері охорони праці, насамперед, в основному документі в сфері трудового законодавства – Кодексі законів про працю України. Так, цим Кодексом законів про працю України [6], зокрема статтею 153, на власника або уповноважений ним орган покладено обов'язок

створювати безпечні й нешкідливі умови праці на підприємствах, в установах, організаціях.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного й індивідуального захисту, що їх використовує працівник, а також санітарно-побутові умови мають відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові, й санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників, повинен впроваджувати та забезпечувати власник або уповноважений ним орган. Останній, відповідно до ст. 158 КЗпП України також зобов'язаний вживати заходів щодо полегшення й оздоровлення умов праці працівників шляхом упровадження прогресивних технологій, досягнень науки і техніки, засобів механізації та автоматизації виробництва, вимог ергономіки, позитивного досвіду з охорони праці, зниження та усунення запиленості й загазованості повітря у виробничих приміщеннях, зниження інтенсивності шуму, вібрації, випромінювань.

У ст. 17 Закону України «Про охорону праці» [7] зафіксовано, що власник зобов'язаний створити в кожному структурному підрозділі й на робочому місці умови для праці відповідно до вимог нормативних актів, а також забезпечити дотримання прав працівників, гарантованих законодавством про охорону праці. У ст. 6 зазначено, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного й індивідуального захисту, які використовує працівник, а також санітарно-побутові умови мають відповідати вимогам законодавства.

Так, ст. 13 Закону [7] встановлює обов'язок роботодавця забезпечувати належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом; організовувати проведення оцінки технічного стану виробничого обладнання та устаткування; здійснювати контроль за додержанням працівниками технологічних процесів, правил поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва. Ст. 21 Закону [7] встановлює такі вимоги щодо використання робочого обладнання:

- ✓ машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що їх вводять у дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту, і технологічні процеси мають відповідати вимогам нормативно-правових актів із охорони праці;
- ✓ перелік видів робіт, об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки визначає Кабінет Міністрів України;

- ✓ машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, придбані за кордоном, допускають в експлуатацію (до застосування) лише за умови експертизи на відповідність їх нормативно-правовим актам із охорони праці, що чинні на території країни.

Важливість дотримання всіх цих норм полягає у тому, що небезпечні та шкідливі умови праці можуть завдати моральної шкоди працівникові, порушити його нормальні життєві зв'язки і потребують додаткових зусиль для організації свого життя. Сьогодні у вітчизняному законодавстві створена та діє постійно оновлювана Система стандартів безпеки праці, яка є комплексом взаємозв'язаних стандартів, що містять вимоги, норми, рекомендації та правила, спрямовані на гарантування безпеки, збереження здоров'я і працездатності людини при виконанні нею своїх трудових обов'язків. За їх класифікацією можна помітити, що це – організаційно-методичні стандарти вимог та норм за видами небезпечних і шкідливих виробничих факторів, стандарти вимог безпеки до виробничого обладнання, виробничих процесів, захисту працівників.

Окрім зазначених стандартів, в Україні прийнято низку Технічних регламентів, якими встановлені вимоги до конструкцій та виготовлення робочого обладнання стосовно їх безпечності та охорони здоров'я людей. Так, наприклад, технічний регламент із підтвердження відповідності безпеки машин і механізмів, затверджений Наказом Держспоживстандарту України № 209 від 27. 09. 2004 р. [8], встановлює вимоги до конструкції і виготовлення машин та пристроїв безпеки стосовно їх безпечності й охорони здоров'я людей та процедури оцінки відповідності; технічний регламент із підтвердження відповідності безпеки обладнання, що працює під тиском, затверджений Наказом Держспоживстандарту України № 279 від 31. 12. 2003 р. [9], встановлює види обладнання, що працює під тиском, які підлягають обов'язковому підтвердженню відповідності, вимоги безпеки до цього обладнання, процедури підтвердження відповідності, правила маркування і введення продукції в обіг. Таких регламентів дуже багато, і майже всі вони відповідають сьогодні вимогам певних директив Європейського Союзу щодо безпеки машин та механізмів.

Серед державних нормативних актів із охорони праці варто назвати норми, положення, статuti, інструкції, керівництва, вказівки, рекомендації, вимоги, технічні умови безпеки, переліки тощо. Крім згаданих стандартів і найрізноманітніших державних нормативних актів із охорони праці в Україні діють певні санітарні норми, в яких наведені вимоги, що стосуються виробничої санітарії та гігієни праці, а також є будівельні норми й правила, де викладені вимоги до будівель і споруд залежно від їх призначення та пожежної безпеки.

Слід додати, що регулювання охорони праці базоване на факті визнання державою обов'язку забезпечити захист працівника як сторони фактично слабкішої в трудовому правовідношенні, з метою збереження його життя, здоров'я та високого рівня працездатності протягом тривалого часу. Але нині нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання були й залишаються величезною людською трагедією, є причиною найсерйозніших економічних втрат. У ряді промислово найрозвинутіших країн втрати робочого часу, пов'язані з нещасними випадками на виробництві, в чотири-п'ять разів перевищують втрати часу від страйків та інших трудових конфліктів.

Отже, для втілення в життя національної політики в галузі охорони праці взагалі й гарантування належних і безпечних умов праці зокрема держава має змінювати ситуацію, здійснюючи відповідні заходи. Серед них, на нашу думку, найактуальнішими є такі:

- ✓ зміна відповідно до норм Європейського Співтовариства чинних національних нормативно-правових актів у сфері охорони праці;
- ✓ збільшення кількості перевірок визначення умов праці й стану безпеки технічного обладнання, що його використовують на підприємствах, в установах, організаціях різних форм власності;
- ✓ посилити контроль за дотриманням вимог нормативних актів у сфері охорони праці власниками або уповноваженим ними органом;
- ✓ підвищити відповідальність власника за порушення норм, правил, стандартів щодо забезпечення і гарантування працівникові його права на належні та безпечні умови праці;
- ✓ підвищити штрафи власникам підприємств, установ, організацій за недотримання належних і безпечних умов праці персоналу.

The concepts of »adequate and safe working conditions in accordance with the Ukrainian legislation on labor. The main criteria that make up these concepts and their features are proposed measures to ensure the proper and safe working conditions.

Key words: *adequate and safe working conditions, work environment, business, businessman, worker legislation of Ukraine.*

Определены понятия «надлежащие и безопасные условия труда» в соответствии с действующим законодательством Украины о труде. Рассмотрены основные критерии, входящие в состав указанного понятия и их особенности, предложены мероприятия по обеспечению надлежащих и безопасных условий труда.

Ключевые слова: *надлежащие и безопасные условия труда, производственная среда, предприятие, предприниматель, работник, законодательство Украины.*

Література

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України № 2222–IV від 8. 12. 2004 р.).
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16. 12. 1966 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Європейська соціальна хартія (переглянута 3 травня 1996 р.) // Там само.
4. Конвенція МОП «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище» № 155 (1981 р.) // Конвенции и рекомендации, принятые МКТ: 1957–1990 гг. – Женева, 1991. – Т. 1.
5. Рекомендація МОП «Щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища» 164 (1981 р.) // Міжнародне законодавство про охорону праці: Конвенції та рекомендації МОП. – К., 1998.
6. Кодекс законів про працю України // ВВР України. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами, внесеними Законом України № 3248-IV від 20. 12. 2005 р.).
7. Закон України «Про охорону праці» // ВВР України. – 1992. – № 49. – Ст. 668 (зі змінами, внесеними Законом України № 3108-IV від 17. 11. 2005 р.).
8. Наказ Держспоживстандарту України «Про затвердження Технічного регламенту з підтвердження відповідності безпеки машин і механізмів» № 209 від 27. 09. 2004 р.
9. Наказ Держспоживстандарту України «Про затвердження Технічного регламенту з підтвердження відповідності безпеки обладнання, що працює під тиском» № 279 від 31. 12. 2003 р.
10. Керб Л. П. Основи охорони праці: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 215 с.
11. Гогіташвілі Г., Лапін В. Основи охорони праці: Навч. посібник. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2008. – 302 с.